

Etika javnog zdravstva – je li javnome zdravstvu potrebna specijalna etika?

(Ethics and the Public Health – Does the Public Health Need a Special Ethics?)

Ana Borovečki

Škola narodnog zdravlja Andrija Štampar, Medicinski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

U recentnoj bioetičkoj literaturi nalazimo dosta radova o etici u javnome zdravstvu.

Autori često navode ovo područje kao specifikum koji se razlikuje od klasičnog pristupa u biomedicinskoj etici baziranog na odnosu liječnik- pacijent. Ovaj članak daje pregled postojećih diskusija i analiza vezanih uz koncept etike javnog zdravstva. Ujedno će se ovim prikazom pokušati odgovoriti na sljedeće pitanje: je li javnome zdravstvu potreban poseban pristup u analizi etičkih problema koji se javljaju u njegovu području ili nam je za njihovu analizu dovoljan klasični biomedicinsko-etički pristup koji primjenjujemo u medicini?

Ključne riječi: javno zdravstvo, etika

Abstract

In the recent bioethical literature a new concept is emerging the concept of the ethics in public health. The authors are stressing the uniqueness of this area in medicine and arguing that ethics in public health differs from the so far prevalent approach in bioethics mostly centered on the good of the individual. The public health as a discipline deals with populations and policy issues and should include in the ethical reflection on the issues broader ethical concepts. This paper will try to give a short overview of so far present discussions on the ethics in public health and in the process to answer the following question: Does the public health as a discipline need a special kind of ethics a special kind of ethical approach or can a bioethics as we know it so far help in ethical debate in this field as well?

Key words: public health, ethics

Uvod

Danas i osnivači područja biomedicinske etike, poput Daniela Callahana, misle da se u razvoju biomedicinske etike, započetom 70-ih godina 20. stoljeća, malo pažnje posvećivalo etičkim problemima u javnome zdravstvu. Interes je većinom bio usmjeren na odnos liječnik - pacijent, probleme medicinskih profesija (liječnici, sestre), donaciju organa, etičke probleme povezane s razvojem genetike, reproduktivna pitanja i alokaciju resursa. Callahan također smatra da je težište u biomedicinskoj etici u početku bilo na pitanjima dobrobiti pojedinca i njegove autonomije (slobode odlučivanja), a ne na populaciji.

No, Callahan misli da javnozdravstvena pitanja doživljavaju svojevrsnu renesansu u Sjedinjenim Američkim Državama. Dva su razloga tome. Prvi je povezan s činjenicom da još nisu u potpunosti pobijedene zarazne bolesti, na primjer epidemija AIDS-a, koje su i dalje značajan javnozdravstveni problem, ne samo u svijetu nego i u Sjedinjenim Američkim Državama. Drugi razlog Callahan vidi u činjenici da zdravlje populacije ovisi ponajprije o dobrim socio-ekonomskim i javnozdravstvenim prilikama, a ne o biotehnoškom napretku medicine (1).

U Europi se također posljednjih godina javlja mišljenje da se o etičkim pitanjima u javnome zdravstvu do sada nije dovoljno raspravljalo. Autori poput Petera Bradleya, Amade Burls i Marcel Verweija pokušavaju svojim analizama i studijama popuniti tu uočenu prazninu u Europi. Ovaj članak daje pregled područja vezanog uz etiku u javnome zdravstvu. Ujedno će se ovim prikazom pokušati odgovoriti na sljedeće pitanje: je li javnome zdravstvu potreban poseban pristup u analizi etičkih problema koji se javljaju u njegovu području ili nam je za njihovu analizu dovoljan klasični biomedicinsko-etički pristup koji primjenjujemo u medicini?

Etika u javnome zdravstvu

Termin javno zdravstvo označava zdravlje pučanstva, ali ujedno može značiti i zdravlje određene

ljudske populacije koja živi na određenom području. Čini ga zbroj svih aktivnosti namijenjenih unapređenju i zaštiti zdravlja ljudi na nekom području. No, javno je zdravstvo ujedno i akademska disciplina koja proučava zdravlje ljudi na nekome području i skup aktivnosti namijenjenih poboljšanju i zaštiti zdravlja (2).

Javno zdravstvo kao organizirana disciplina pojavljuje se prije 100 godina. Težište mu je prije na unapređenju zdravlja populacije nego pojedinaca – riječ je o socijalnom pristupu unapređenju zdravlja. Pristupom koji je više socijalan nego individualan javno zdravstvo nastoji unaprijediti dobrobit zajednice (3).

U javnozdravstvenoj praksi i istraživanjima javlja se niz etičkih problema. Posljednjih godina učinjen je niz analiza posvećenih etici u javnome zdravstvu ne bi li se se istražila i razjasnila prava i dužnosti istraživača, javno-zdravstvenih djelatnika, ispitanika, zajednica i vlada u nastanku mnogih etičkih problema u javnome zdravstvu. Iz područja javnoga zdravstva sastavljeno je i niz profesionalnih kodeksa i naputaka (npr. the ethical guidelines for health promotion objavljeni u American Journal of Preventive medicine u 1994.).

Rudiger Bittner u svome članku "Ethics in Public Health" («Etika u javnome zdravstvu») ovako sumira glavna etička pitanja ovoga područja: «U javnozdravstvenoj etici zanima nas odgovor na sljedeća pitanja: što nam je činiti, kome, i tko za to treba platiti?» Ovu izjavu možemo potkrijepiti sljedećim Bittnerovim citatom: "Etička pitanja u javnome zdravstvu možemo shematski podijeliti na sljedeći način: tri su strane u javnozdravstvenim procesima važnim za unapređenje zdravlja. Ljudi koji provode određene javnozdravstvene mjere, ljudi na kojima se određeni javnozdravstveni postupci provode i ljudi koji za te postupke osiguravaju financijska sredstva. Uz svaku od ove tri skupine ljudi javljaju se određena etička pitanja. Prvo je pitanje vezano uz javnozdravstvene postupke: što treba, a što ne treba činiti u sklopu javnog zdravstva? Zatim pitanje tko profitira od provedenih postupaka: kako bi trebalo javnozdravstvene usluge alocirati? I konačno, pitanje vezano uz plaćanje: kako pravilno raspodijeliti javnozdravstvene troškove". No Bittner nam u svojim promišljanjima ne nudi nikakve teorijske koncepte (4).

Daniel Callahan pak navodi da bi sljedeća područja trebala biti predmet analize etike javnog zdravstva: promocija zdravlja i prevencija bolesti, epidemiološka i druga javnozdravstvena istraživanja, strukturalne i socioekonomske nejednakosti. Profesionalna etika, primijenjena etika i etika kritičke analize bile bi teorijska podloga analize etičkih problema u javnome zdravstvu po Callahnu (5-6). Steven S. Coughlin, Colin L. Soskolne i Kenneth W. Goodman u knjizi "Cases Studies in Public Health Ethics" («Analiza slučajeva u javnozdravstvenoj etici») misle da bi sljedeća pitanja bila predmet analize u etici javnog zdravstva:

1. pristanak informiranog pacijenta u javnozdravstvenim istraživanjima
2. zaštita privatnosti
3. randomizirani kontrolirani pokusi u javnome zdravstvu
4. nekorektno ponašanje znanstvenika
5. konflikt interesa i sponzorstva
6. intelektualno vlasništvo i razmjena podataka
7. komunikacija s javnošću
8. genetičko testiranje i istraživanja
9. prevencija i istraživanje HIV / AIDS-a
10. alokacija resursa
11. kroskulturalne studije
12. istraživanje na vulnerabilnim skupinama
13. praksa etičke analize u javnome zdravstvu

Kao metode analize etičkog problema navedeni autori preporučuju: "principalizam" Beauchampa i Childressa, kazuistiku i model moralnih pravila i ideala Bernarda Gerta (7).

Peter Bradley i Amanda Burls u knjizi "Ethics in Public and Community Health" («Etika u javnome zdravstvu») sljedeća pitanja navode kao važna za etiku javnog zdravstva: raspodjela resursa, screening, promocija zdravlja i participacija javnosti u zdravstvu. Teorijska podloga analize etičkih problema uključuje teorije od "principalizma" do Rawlsove teorije pravednosti (8-10).

Marcel Verweij u knjizi "Preventive Medicine between Obligation and Aspiration" ("Preventivna medicina između obaveze i htijenja") koristi kombinaciju "principalizma" i kazuistike sa značajnim naglaskom na koncept medikalizacije u raspravi o etičkim pitanjima u preventivnoj medicini (11).

Je li javnome zdravstvu potrebna posebna etika?

Zajednička je crta tih teorija ta da svi autori smatraju da je biomedicinska etika do sada malo pažnje

posvećivala etičkim pitanjima u javnome zdravstvu i da bi i takva pitanja trebalo analizirati, s etičkog aspekta. No, autori nisu sigurni koliko se sami etički problemi u javnome zdravstvu i njihova analiza razlikuju od onih u biomedicinskoj etici. Moje je mišljenje da se razlikuju.

Iako pitanja osobne autonomije pacijenta, dobročinstva i pravednosti u medicinskom kontekstu «principalističkog» pristupa Beauchampa i Childressa mogu biti korisna u analizi etičkih problema u javnome zdravstvu kad se radi o nekim konfliktima na relaciji pacijent - javnozdravstveni djelatnik(12), ipak područje etičkih pitanja u medicini zaslužuje drugačiji pristup. U analizi većine etičkih problema u javnome zdravstvu teorijska podloga trebala bi biti šira od klasičnog pristupa biomedicinske etike i analiza bi se trebala provoditi s aspekta primijenjene etike. Etički problem u javnome zdravstvu ne može se analizirati samo s aspekta medicinske etike ili bioetike jer u njega mogu biti uključene razne etičke dimenzije (13). Ovu tezu možda najbolje ilustrira primjer odgovornosti javnozdravstvenih djelatnika pri obavještavanju pučanstva o nekom javnozdravstvenom problemu ili riziku. To se jasno vidi i iz primjera navedenog u knjizi "Case Studies in Public Health Ethics" (« Analiza slučajeva u javnozdravstvenoj etici») pod naslovom Media Accounts of Mad Cow Disease and Consumer Panic in Britain ("Uloga medijskih priopćenja u slučaju "kravljeg ludila" i panike potrošača u Velikoj Britaniji") (14-15). U ovome članku neće biti iznesen cijeli slučaj nego ćemo se samo prisjetiti važnijih činjenica. Postojala su saznanja o mogućem, ali ne i verificiranom putu prijenosa Creutzfeld-Jakobove bolesti između stoke i ljudi preko hrane i medicinskih pripravaka od goveđeg biološkog materijala (umjetne moždane opne načinjene od goveđeg tkiva). U početku je britanska vlada pokušala umanjiti opasnost od širenja ove bolesti, no tada je došlo do porasta novootkrivenih slučajeva i u ljudi i u stoke. Rezultat takvog obavještavanja javnosti bila je panika među potrošačima i veliki gubici britanskih uzgajivača stoke.

Ovaj nam slučaj pokazuje kako jedan javnozdravstveni problem, koji je na prvi pogled povezan s upravljanjem medicinskim informacijama, zapravo u sebi ima zanimljivu etičku pozadinu. Tu nije riječ samo o tome da javnozdravstveni djelatnici nedovoljno informiraju javnost ili o pravu javnosti da bude informirana o nekom javnozdravstvenom problemu. Ne bi bilo dobro ni analizirati taj slučaj s aspekta svake osobe koje je dobila Creutzfeld- Jakobovu bolest, pa vidjeti kolika je odgovornost britanske vlade za svaki pojedini slučaj. Važno je naglasiti i pitanje odgovornosti industrije mesa i industrije medicinskih proizvoda te vlade zbog krivog informiranja britanske javnosti i umanjivanja potencijalne opasnosti za pučanstvo od Creutzfeld-Jakobove bolesti. Ovo je klasičan primjer degradacije moralnih vrijednosti u društvu. Takav se slučaj ne može analizirati isključivo s aspekta biomedicinske etike nego je potrebna analiza cijelog slučaja s aspekta primijenjene etike. No, je li javnome zdravstvu potreban poseban pristup u analizi etičkih problema koji se javljaju u njegovu području ili nam je za njihovu analizu dovoljan klasični biomedicinsko-etički pristup koji primjenjujemo u medicini?

Činjenica je da u određenim primjerima klasična analiza etičkih problema s aspekta biomedicinske etike nije dovoljna, s obzirom na to da zastupa individualni pristup i ne pristupa analizi nekog etičkog problema s šireg aspekta. Taj prošireni pristup u perspektivi prilikom analize etičkih problema u javnome zdravstvu vrlo je važan. Ipak javnozdravstvena etika nije zasebna disciplina nego kombinacija klasičnih biomedicinskih pristupa i pristupa primijenjene etike.

Reference:

1. Callahan D. Ethics and Public Health: Forging a Strong Relationship. American Journal of Public Health, 2002;2;169-176
2. Brittner R. Ethics in Public Health. U: Laaser U., de Leeuw E., Stock C.(edit.) Scientific Foundations for a Public Health Policy in Europe. Juventa, 1995.p. 89
3. Kass, NE. An Ethics Framework for Public Health. American Journal of Public Health, 2001;11;1176-1782
4. Brittner R. Ethics in Public Health. U: Laaser U., de Leeuw E., Stock C.(edit.) Scientific Foundations for a Public Health Policy in Europe. Juventa, 1995.p. 91-94
5. Callahan D. Ethics and Public Health: Forging a Strong Relationship. American Journal of Public Health, 2002;2; 170-172
6. Daniel Callahan(ed.). Promoting healthy behaviour: How much freedom? Whose responsibility? Washington DC; Georgetown University Press, 2000.
7. Steven S. Coughlin, Colin L. Soskolne, Kenneth W. Goodman. Case Studies in public health ethics. Washington DC; American Public Health Association, 1997.
8. Bradley, P. Application of ethical theory to rationing in health care in the UK: a move to more explicit principles? U: Bradely, P. Burls, A. (ed.): Ethics in public and community health. London, New York; Routledge, 2002.p. 3-19
9. Troop, P. Screening: general principles. U: Bradely, P. Burls A. (ed.): Ethics in public and

- community health. London, New York; Routledge, 2002.
10. Burls A., Cabello-Lopez J. Research methods in public health. U: Bradely P. Burls A. (ed.): Ethics in public and community health. London, New York; Routledge, 2002.
 11. M. Verweij. Preventive medicine. Between obligation and aspiration. Utrecht, Kluwer Academic Publisher, 2000.
 12. M. Verweij. Medical-Ethical Dimensions of Preventive Medicine. U: Preventive medicine. Between obligation and aspiration. Utrecht, Kluwer Academic Publisher, 2000.p. 25-45
 13. Widdershoven. G.A.M. Health Ethics and health Sciences. U: Laaser U., de Leeuw E., Stock C. (edit.) Scientific Foundations for a Public Health Policy in Europe. Juventa, 1995.p. 95.-103
 14. Guttman Nurit. Public Health communication interventions: values and ethical dilemmas. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 2000.
 15. Steven S. Coughlin, Colin L. Soskolne, Kenneth W. Goodman. Case Studies in public health ethics. Washington DC; American Public Health Association, 1997.p. 89-90

Kontakt:

Ana Borovečki, dr med., prof. filozofije i komparativne književnosti, znanstveni novak
Škola narodnog zdravlja Andrija Štampar
Medicinski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Rockefellerova 4
10 000 Zagreb
Tel: 4590 1000
e-mail: abor@mef.hr